

ORIENTAL JOURNAL OF PHILOLOGY

journal homepage:

<http://www.supportscience.uz/index.php/ojp/about>**LEXICAL-STRUCTURAL ANALYSIS OF TOPONYMS IN THE DARI LANGUAGE****Xulkar Mirzakhmedova**

DSc, Associate Professor

Tashkent State University of Oriental Studies

Tashkent, Uzbekistan

Karimakhon Sultanova

Student

Tashkent State University of Oriental Studies

Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Toponymy, linguistics, geographical terms, linguistics, laws, affixes, types, onomastics, prefixes.

Received: 28.05.23**Accepted:** 30.05.23**Published:** 01.06.23

Abstract: This article is devoted to the structural-semantic analysis of the names of rivers found on the territory of Afghanistan. The article contains interesting materials about the meaning of toponyms, their correct interpretation, natural historical features, population and economy of the area.

DARIY TILIDA TOPONIMLARNING LEKSIK-STUKTUR TAHLILI**Xulkar Mirzaxmedova**

DSc, dotsent

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

Toshkent, O'zbekiston

Karimaxon Sultonova

Talaba

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

Toshkent, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: Toponim, tilshunoslik, geografik atamalar, lingvistika fani, qonuniyatlar, affiksalar, turlar, onomastika, prefiksalar.

Annotatsiya: Ushbu maqola Afg'onistonda uchraydigan daryolar nomlarining struktur-semantik tahliliga bag'ishlangan. Maqolada joy nomlarining qanday ma'noni anglatishi, uni to'g'ri izohlash u joyning tabiiy-tarixiy xususiyatlari, aholisi va xo'jaligi haqida qiziqarli materiallar keltirilgan.

ЛЕКСИКО-СТРУКТУРНЫЙ АНАЛИЗ ТОПОНИМОВ В ЯЗЫКЕ ДАРИ

Хулкар Мирзахмедова*DSc, доцент**Ташкентский государственный университет востоковедения**Ташкент, Узбекистан***Каримахон Султанова***Студент**Ташкентский государственный университет востоковедения**Ташкент, Узбекистан*

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Топонимика, языкознание, географические термины, языкознание, законы, аффиксы, виды, ономастика, префиксы.

Аннотация: Данная статья посвящена структурно-семантическому анализу названий рек, встречающихся на территории Афганистана. Статья содержит интересные материалы о значении топонимов, их правильном толковании, естественно-исторических особенностях, населении и хозяйстве данной местности.

KIRISH

Geografik obyektlar nomlari yig'indisi uslubiy adabiyotda geografik nomenklatura deb ataladi. Ta'lim jarayonida nomlarni o'zlashtirishda toponimikaning turli yo'nalishlari foydali hisoblanadi, jumladan, geografik nomlarning mazmuni, ma'nosini aniqlash, to'g'ri yozilishi va talaffuz qilinishini bilish va boshqalar. Toponimika fani biz o'ylaganchali oson, tor mavzudagi fan emas. Bu fanni o'rganib borar ekanmiz yanada qiziqishimiz oshib boradi. Har bir shaxs o'zi yashab turgan joy atrofidagi turli xil maskanlar haqida bilishni xohlaydi va tarixini o'rgangan sari har bir joyning nomiga ham e'tibor beradi va yanada qiziqishi oshadi. Biz bu maqolada ana shunday qiziqarli ma'lumotlardan biri bo'lmish toponimika haqida ochib beramiz. Asosan Afg'oniston davlatidagi daryolar nomi haqidagi ma'lumotlarga to'xtalamiz. Avvalambor, toponimika haqida biroz tushuncha beramiz.

ASOSIY QISM

“Joy nomlari, ya'ni toponimika bir necha turga bo'linadi. Bular: gidronimiya (yunoncha *gidro* - suv), ya'ni daryolar, ko'llar, dengizlar, soylar, kanallar, qo'ltiqlar, bo'g'ozlar, sharsharalar nomlari; oronimiya (yunoncha *oros* - tog', ya'ni yer yuzasining relef shakllari) - tog'lar, cho'qqilar, qirlar, vodiylar, tekisliklar nomlari; oykonimiya (yunoncha *oykos* - uy), polinimiya (yunoncha *polis* - shahar) yoki urbanonimiya (lotincha *urbos* - shahar), ya'ni qishloq hamda shaharlarning nomlari, mikrotoponimiya (yunoncha *mikros* - kichik), ya'ni kichik obyektlar: buloqlar, quduqlar, dalalar, o'tloqlar daraxtzorlar, jarlar, yo'llar, ko'priklar va hatto atoqli otga ega bo'lgan ayrim daraxtlar nomlari. Bundan tashqari, turli xalq, urug' - aymoq nomlari bilan atalgan toponimlar etnotoponimlar

(yunoncha *etnos* - xalq) deyiladi. Kishi ismlari bilan yuritiladigan toponimlarni esa antropotoponimlar (yunoncha *antropos* - odam) deb atash mumkin”.

“Toponimikada antropotoponimlar deb kishilarning ismlari, laqablari, taxalluslari va familiyalaridan yasalgan joy nomlariga aytiladi. Bunday geografik nomlar ko‘proq aholi manzilgohlariga, shahar, qishloq, ko‘cha, mahallalarga berilganligi uchun ularni antropotoponimlar deb atash qabul qilingan. Mazkur geografik nomlarni ikkita toifaga bo‘lib o‘rganish maqsadga muvofiq. Birinchi guruhga bu joyni birinchi bo‘lib ochgan, egalik qilgan, obod qilgan kishilarning ismlari, laqablari, taxalluslari va familiyalaridan olingan geografik nomlar kiradi, masalan, Akbarobod, Xo‘jaobod, Xaydarobod, Sherobod, Chekobod, Chek Jo‘rabek, Chek Sharif va boshqalar. Ikkinchi guruhga xotira maqsadida qo‘yilgan nomlar kiritiladi. Inson faoliyatini turli jabhalarida katta xizmat qilgan ulug‘, mashhur insonlar nomlarini abadiylashtirish maqsadida ularning ismlari, familiyalari joy nomlariga qo‘yiladi. Birgina Aleksandr Makedonskiyning nomi Aleksandriya, Iskandariya ko‘rinishida 30 dan ortiq shaharlarga qo‘yilgani ma’lum”. Afg‘oniston davlatining bir – biridan ajoyib daryolardan biri Arg‘andab daryosi (رود ارغنداب) haqida to‘xtalamiz.

ایرانیان باستان که پیرامون سه هزار سال پیش برای سکونت به این منطقه رسیدند این رود را به نام رود افسانه‌ای در داستان‌های ایران باستان یعنی رود هَرهُوَتی نامیدند. این نام به مرور به صورت ارغند در آمد و سپس ارغنداب نامیده شد.

Taxminan uch ming yil oldin bu hududga kelib qo‘nim topgan qadimgi eroniylar bu daryoni qadimgi Eron hikoyalaridagi afsonaviy daryo bo‘lgan Harahuvati daryosi sharafiga qo‘ygan. Bu nom asta-sekin Arg‘and bo‘lib, keyin Arg‘andab deb atala boshlagan. Yana ba’zi bir taxminlarga ko‘ra bu daryoning nomi ikki so‘zdan iborat deb hisoblashgan. Ya’ni “ارغند” (g‘azablangan) va “آب” so‘zlarining birikmasidan g‘azablangan daryo degan ma’no kelib chiqadi. Bu daryo Qandahor shahridan o‘tib, dengizning qolgan suvi Tarnak va Arg‘iston daryolari bilan qo‘shilib, Gershak shahridan 30 kilometr janubda va qadimgi Bast qal’asi yaqinidagi Xirnanda quyiladi.

کلمه Kubhā که نام باستانی رودخانه است هم واژه‌ای سانسکریت و هم اوستایی است که بعداً این کلمه به کابل تغییر یافت.

ابوریحان بیرونی آن را “رودخانه غُرَوْد” نیز خوانده‌است. رودخانه کابل بعداً نام خود را به منطقه و شهرک کابل داد.

Daryoning qadimgi nomi bo'lgan Kubho so'zi ham sanskrit, ham avesto tilidan olingan bo'lib, keyinchalik Kobul so'ziga o'zgargan.

Abu Rihan Boruniy bu daryoni "G'orvand daryosi" deb ham atagan. Kobul daryosining nomi keyinchalik mintaqa va Kobul shahriga nomi berilgan.

Ruk ismli olimning aytishicha Iskandar Kabir Kobul daryosini Kufin deb atagan. Sanskrit va avesto tillarida Kobul daryosi Ko deb ataladi, bu dengiz degan ma'noni anglatadi. Afg'oniston va Pokistonning ko'plab nomlari Rigvedada yozilgan; Sanskritda esa keyinroq o'zgargan. Tarix davomida bu daryo muqaddas diniy va iqtisodiy jihatga ega bo'lgan

Afg'oniston va Pokistonda oqib o'tadigan Jub daryosiga to'xtalsak. Bu daryoning uzunligi 410 kilometr bo'lib, shimoliy – sharqiy yo'nalishda oqadi.

در زبان پشتو، ژیب به معنای «آب چیدن» است. از نظر زبانی این نام ایرانی-آریایی است و از نظر ریشه‌شناسی با رودخانه‌های رود کوچک و بزرگ زاب در حوزه دجله مقایسه می‌شود.

Pashtu tilida Jib so'zidan olingan bo'lib "suv olish" degan ma'noni anglatadi. Til jihatidan bu nom eroniy-oriy bo'lib, etimologik jihatdan Dajla havzasidagi katta va kichik Zab daryolari bilan qiyoslanadi.

Afg'oniston va Eron davlatlaridan oqib o'tadigan Hirmand daryosi haqida ma'lumot berazmiz.

نام این رود به ریخت‌های هیرمند، هلمند، هیدمند، هندمند، هیلمن و هیرمن نیز در نسک‌های گوناگون تاریخی و گیتاشناسی آمده‌است. نام این رود در اوستا به گونه هتومنت Haetumant آمده‌است. بخش نخست این نام معنای بنداب یا ورغ یا سد را می‌دهد و منت نیز همان مند در فارسی کنونی است که معنای دارندگی را می‌رساند. پس نام این رود به معنای برخوردار از بند می‌باشد. همچنین در اوستا این نام معنای عام سرزمینی که زود سیراب می‌شود را نیز دارد. رومیان و یونانی‌ها این رود را Etymandros یا Erymanthus می‌خواندند. یاقوت اسم این رودخانه را «هندمند» ضبط کرد. حمدالله مستوفی نام رودخانه را «آب زره» نیز نامیده است

Bu daryoning nomi turli tarixiy va geografik manbalarda Hirmand, Helmand, Hidmand, Hindmand, Hilman va Xirman tarzida uchraydi. Bu daryoning nomi Avestoda Haetumant. Bu nomning birinchi qismi to'g'on yoki yog'ochdan yasalgan to'g'on ma'nosini beradi va منت hozirgi fors tilidagi مند bilan bir xil bo'lib, egalik ma'nosini bildiradi. Demak, bu daryoning nomi to'g'on bo'lishi yoki to'g'onga ega degan ma'noni beradi. Shuningdek, avesto tilida bu nom tez

sugʻoriladigan yerning umumiy maʼnosini bildiradi. Rimliklar va yunonlar bu daryoni Etimandros yoki Erimantus deb atashgan.

Yoqut bu daryoning nomini “هندمند” deb yozib qoldirgan. Eronlik geograf, tarixchi va shoir Hamdulloh Mostofiy daryoning nomini “آب زره” deb atagan.

Afgʻoniston va Turkmaniston davlatlaridan oqib oʻtadigan Murgʻob daryosi haqidagi maʼluotlarni keltiramiz.

Istaxoriy Murgʻob joylashgan nomini olgan daryo, deb hisoblaydi. Ibn Havqalning Murgʻob daryosi Marva daryosi nomidan olingan degan fikridan koʻra Istaxaruy nazariyasi toʻgʻriroq. Bu daryo Gʻor viloyatining shimolidagi Murgʻov vodiysini sugʻorishda qoʻllanadigan joy.

XULOSA

Har bir yurtning eng aziz, ardoqli qadriyatlaridan biri bu uning nomidir. Yurt vakillari qayerda boʻlmasinlar bu nomni faxr bilan tilga oladilar, sheʼr yozib, qoʻshiq qilib kuylaydilar, eslab yuradilar. Oʻzga yurtlarda oʻz hamyurtlarini uchratgan kishilar uchun u insonlarning ismlari emas, balki ularning oʻzbekistonlik, andijonlik yoki marhamatlik ekanligi ahamiyatliroq boʻlib, ularni qadrdon doʻstlarga aylantiradi. Shuning uchun ham kishilar oʻzlari yashaydigan koʻcha, mahalla, qishloq yoki shaharlarning nomlanishida ularning faqatgina adreslik funksiyasini (yaʼni bir geografik obyektni ikkinchisidan ajratish, farqlash va aniq oʻrnini topish) bajarishini emas, balki yurt timsoli boʻlib, maʼnaviy qadriyatga aylanib qolishiga ham eʼtibor qaratganlar. Nomlarning maʼnosida mazkur joy va u joyda yashovchi aholining eng xarakterli, oʻziga xos xususiyatlari aks etishiga harakat qilganlar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI

1. Qorayev S. Toponimika. – T., 2006. – 320 b.
2. Ahmadaliyev Y. Toponimika va geografik terminshunoslik. – F., 2018. – 136 b.
3. Yaratsher E. Encyclopedia Iranic. – A., 1983.
4. Quronbekov A., Nuriddinov N. Fors tili leksikologiyasi. – T., 2019. – 144 b.
5. Huntington E. The Anglo-Russian Agreement as to Tibet, Afghanistan, and Persia, Bulletin of the American Geographical Society, Vol. 39, No.11(1907).
6. Пейси́ков Л.С. Лексикология современного персидского языка. – М., 1975.
7. Seyid Muhammad Baqir Mesbahzoda. Afgʻoniston qabilalarining tarixiga qisqacha nazar. – K., 1392. – 118 b.
8. Рубинчик Ю. Персидско русский словарь. – М., 1985.